

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü

9. MİLLETLERARASI
TÜRK HALK
KÜLTÜRÜ KONGRESİ

MADDİ KÜLTÜR

İHLARA VADİSİ VE ÇEVRESİ KIRSAL YERLEŞMELERİNDE YAPI SANATI VE GELENEKSEL YAPI USTALIĞI

Mahmut DAVULCU¹

Giriş

Sayısız tanımı olmakla birlikte “mimarlık” en yalın biçimde “mekân yaratma sanatı” olarak ifade edilebilecek bir olgudur. İnsanın baskın özelliklerinden birisinin yaşadığı çevreyi değiştirmek ve düzenlemek olması nedeniyle herkesin bir parça mimar olduğunu, herkesin içinde bir miktar mimarlık yattığını söylemek yanlış olmayacaktır.

İnsanın yaşadığı çevreyi değiştirme arzusu aslında bir zorunluluktan kaynaklanır. Çünkü insanoğlu var olduğu andan itibaren tabiatın kendisi için yarattığı sorunlarla karşı karşıya kalmış ve bu sorunları meydana getirdiği kültürle aşmaya çalışmıştır. Mimarlık kültürüne de bu gözle bakmak gereklidir. Barınma ihtiyacı ve bu ihtiyaç neticesinde oluşturulan çeşitli mimari form ve çözümler mimarlık kültürünün başlangıç noktasıdır. İnsan yaratıcılığının en önemli göstergelerinden birisi olan ve ilk cılız parıltılarını Paleolitik dönemde tespit edebildiğimiz mimarlık uygulama-

¹ Folklor Araştırmacısı (Sanat Tarihçi), Antalya Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü, mahmut.davulcu@kulturturizm.gov.tr

ları, kültürel bir süreklilik içerisinde sayısız ürün, deneyim, farklı gelenek ve yapı tipi ile günümüze kadar gelmiştir.

Mimarlık tarihinin ve kültürünün önemli bir parçasını da “halk mimarisi/halk yapı sanatı” oluşturur. Halk mimarisi yaratıcısı olan halkın ihtiyaçlarına göre şekillenip biçimlenen, toplumun yaşam tarzını, ilişkilerini, üretim ve tüketim biçimlerini, inanış ve geleneklerini en yalın biçimde ortaya koyan kültürel bir olgu olarak tanımlanabilir. Halk mimarisi, insanın doğaya yerleşmesi ve mesken tutmasının hikâyesidir. Halk mimarisi mimarlık konusunda nesiller boyunca gerçekleşen akıl ve deneyim birikimi ile buna dayalı üretimdir. Halk mimarisi kesin ölçülerin pek olmadığı, birçok şeyin göz kararı ile yapıldığı, sözlü bir dünyadır. Günlük hayata dair mimari talepler mevcut teknoloji ölçüsünde karşılanır, yenilik ve değişim son derece yavaştır. Bu bağlamda geleneksel dünyanın ve geleneksel hayat tarzının düşük tempolu yaşayış şekline son derece uygundur.

Halk mimarisinin belirli ya da daha doğrusu tam olarak tanımlayabileceğimiz bir coğrafi düzlemi bulunmamaktadır. Kırsal yerleşmelerde gerçekleştirilen ve resmi yapıların haricindeki mimari faaliyetleri kapsayan “kırsal mimari”, hiç kuşkusuz halk mimarisi olarak tanıdığımız olgunun bir parçasıdır. Bununla birlikte halk mimarisi olgusu kırsal mimari ile tümüyle örtüşmemektedir. Kırsal mimari kapsamında yer alan yapılar mütevazı boyutlu, basit planlı, ucuz ve oldukça işlevseldir. Kırsal yerleşmeler belirli ölçütlerde yalıtılmış ve kendilerine yeten bir hayat tarzı, üretim-tüketim ilişkisine sahip oldukları için büyük kolektif örgütlerle sıkı sıkıya bir bağ kurma ihtiyacı duymamışlar ve bu nedenle mimari değişim ve gelişmelerin etkisini kentlerin aksine daha yavaş bir biçimde yaşamışlardır. Bu türden bir ilişki yapılan tüm kanuni düzenlemeler ve müdahalelere rağmen 21.yüzyılda bile tam olarak kurulamamıştır. Bundan dolayı halk mimarisinin son sığınağı kırsal yerleşmelerdir.

Geçmiş kültür, topluluk ve halklardan devralınan miras halk mimarisinin biçimlenişinde önemli bir etken olmakla birlikte, bu durum günümüz mimarisinin binyıllardan beri değişmeden çağımıza aktarıldığı manasına gelmemektedir. Zira ağır aksak da olsa bir değişim ve dönüşüm her zaman için yaşanmış olmalıdır. Ayrıca tespit edilen bir benzerliğin altında her zaman için bir önceki kültürü görmek insan yaratıcılığını küçümsemek olacaktır.

Halk mimarisi ürünlerinin oluşumu ve gelişimi için kilit rol oynayan unsurlar kişisel arzu ve tercihlerden ziyade ortak alışkanlık, ihtiyaç, inanç ve geleneklerdir.

Halk mimarisi olgusunun ihtiyaç, işlev ve hizmetleri ön planda tutan, savurganlıktan uzak faydacı karakteri aşırı süslü, şatafatlı ve pahalı bezeme ya da süslemelerin bu olgu kapsamındaki yapılarda karşımıza çıkmasına büyük ölçüde mani olmuştur. Pratik, fonksiyonel, ucuz, rasyonel ve kolay çözümler her an işbaşındadır.

Halk mimarisi ürünleri insan çabasıyla doğanın içerisinde ama doğaya uyumlu olarak ve doğadan elde edilen yerel malzemelerle meydana getirilen aşırılıktan uzak mimari ürünlerdir. Halk mimarisi olgusu içerisinde incelenen yapılar boyutlarıyla insanı ezerek cüceleştirmez. Ya da içerisinde yer aldığı tabii ortamda aykırılık teşkil etmez. Bunun nedeni bir tür hümanist bakış açısı ya da felsefi yaklaşım değil eldeki teknoloji ve ekonomik imkânların kıldığı zorunluluktur.

Halk mimarisi olgusu, hiçbir aşamasında “standart” olarak nitelendirilebilecek bir kullanım içermeyiz. Biçimler, içerikler ve boyutlar ihtiyaca ve imkânlar göre ayarlanır. Aynı yerleşim yerinde yan yana duran iki evin pencere ve kapı boyutları az ya da çok farklı olabilir. Günümüzde yapı malzemelerinin değişmesi ve fabrikasyon üretime dayalı modern yapı malzemelerinin kullanılır oluşu yapı ustalarının yaratıcılıklarında genel anlamda bir azalmaya neden olmuştur.

Halk mimarisi ve halk mimarisine dair bilgi birikimi ait olduğu coğrafya ve toplulukta yaşanan teknolojik, kültürel ve üretimsel değişim ve dönüşümlerden az ya da çok etkilenecek modern çağlara gelmiş, XIX. yüzyılda yaşanan Endüstri devrimi ise dönüm noktası olmuştur. Endüstri devrimi ve hızlı toplumsal değişim, her alanda olduğu gibi mimarlık konusunda da köklü değişiklikler yaşanmasına neden olmuş, inşaat teknolojisi ve malzemelerinde büyük yenilikler meydana getirmiştir. Modernizm halk mimarisi olgusunun karşılayamayacağı ve baş edemeyeceği radikal yenilikler ve niteliksel dönüşümler içermiştir. Bununla birlikte özellikle kırsal kesimde halk mimarisi ve geleneksel mimarlık bilgisi kısmen de olsa yaşatılmaktadır. Günümüzde halk mimarisi geleneğinde hızlı bir yıkılış söz konusu olduğu gibi yeniden bir kuruluştan da bahsedilebilir.

Somut olmayan kültürel mirasımızın önemli bir parçasını da oluşturan halk mimarisi geleneksel kalıpların hâkim olduğu, aşırı ölçelerde yapılar ile radikal tasarım ve biçimlerin yapı ustalarınca hiçbir zaman için denenmediği bir olgudur. Halk mimarisi söz konusu olunca kültür aktarımını sağlayan araç “dil”dir. Ülkemizde yazı ve yazılı kaynakların halk mimarisi üzerinde doğrudan etkili olmaya başlaması muhtemelen Cumhuriyet’ten sonra yaşanmıştır. Deneyime dayalı halk bilgisi halk mimarisinin de ideolojik yanını şekillendirmiştir.

Halk mimarisinin özelliklerinden bir tanesi de inşaa faaliyetlerinde aşırı uzmanlaşmanın olmaması bütün işlerin bir ya da birkaç usta grubu tarafından tümüyle gerçekleştirilebilmesidir. Halk mimarisinin gerçek anlamda yaratıcıları olan yapı ustaları mimari eserlerin temelini oluşturan “yerel mimarlık bilgisi”nin taşıyıcısı, aktarıcısı ve uygulayıcısıdır. Bina ustaları inşaa sürecinin ve bilgisinin tamamına vukuf olan zanaatkârlardır. Bu bilginin kuşaklar arasındaki aktarımı uygulamaya ve söze dayalı olarak usta-çırak ilişkisi içerisinde gerçekleştirilmiştir. Genellikle anonim figürler olan yapı ustaları, bir binayı taş, kerpiç ve tuğla gibi farklı malzemeler kullanarak temelin den çatısına kadar inşaa edebilecek kapasitede bilgi, beceri ve yaratıcılık sahibi zanaatkârlardır. Yapı ustaları içerisinde yaşadıkları küçük kırsal yerleşmelerin mimar-mühendisleri olmuşlar, kırsal çevrenin düzenleyicileri olarak planlamadan icraya kadar görev almışlardır. Geleneksel yapı ustalarının hızla kaybolmakta olan halk mimarisi geleneğinin anlaşılması ve kayıt altına alınması için önemli bir bilgi kaynağı olduğu aşikârdır.

Aksaray İli Güzeyurt İlçesi sınırları içerisinde yer alan ve daha çok Bizans Mimarisi/Resim Sanatı açısından taşıdığı önem dolayısıyla araştırma ve yayınlara konu olan İhlara Vadisi ve çevresindeki yerleşim yerleri, tarihsel dokularını büyük ölçüde koruyarak günümüze gelebilmeyi başarmış olan, halk mimarisi açısından da oldukça zengin bir karakter taşıyan kırsal yerleşmelerdir. İhlara Vadisi ve çevresinin de dâhil olduğu ve Anadolu’nun tarihi coğrafyasında “Kapadokya” olarak adlandırılan bölgesinin neredeyse tamamında karşımıza çıkan kayadan oyma/kesme ve yığma taş duvar mimarisi bu yörede de hâkim mimarlık geleneğini teşkil eder. Yöre mimarisi doğal çevreye zarar vermeyen, yerel ve geri dönüşümü kolay malzemelerle son derece basit yapım teknikleri ile meydana getirilmiştir. Taşın dayanıklılığı, geniş kullanım alanı, işlenmeye müsait olu-

şu ve yakın çevreden kolaylıkla temin edilebilmesi geçmişten günümüze en önemli yapı malzemelerinden birisi olmasını sağlamıştır. Taşın bu amaçla kullanımı Neolitik döneme kadar uzanır.

Yöredeki mimari yapının şekillenmesinde sosyal yapı, din, topografya, jeolojik yapı, tarihi gelenekler ve iklimin etkilerinden bahsedilebilir. Ancak bu unsurlar içerisinde bölgenin jeolojik yapısının başat etkisi tartışılmaz bir gerçektir². Hasandağ, Göllüdağ ve Erciyes (Antik Argaios) gibi volkanların milyonlarca yıl devam eden volkanik faaliyetleri sonucu bölge yer yer 150 metreye varan bir tuf tabakası ve volkanik kayalarla kaplanmıştır. Bu yapı ve orman alanlarının çok nadir olması taşın mimari faaliyetlerdeki ana unsur (gerek oyularak ve gerekse duvarda kullanılarak) olarak yerini alması neticesini doğurmuştur. İnceleme sahasımızda bulunan konutlar Ürgüp/Göreme/Avanos üçgeni ve yakın çevresindeki konut tipleriyle büyük benzerlik göstermektedir. Bu durum coğrafi şartların konut tiplerine etkisini gözler önüne sermektedir (Kuttusi, 2014: 61).

1. Araştırma Evreni ve Örneklem, Veri Toplama ve Analiz Tekniği

Bildiri çalışması Aksaray İli Güzelyurt İlçesi sınırları içerisinde yer alan İhlara Vadisi ve çevresinde bulunan kırsal yerleşmelerde³ 2003 ve 2011 yılında titizlikle gerçekleştirilen halk mimarisi konulu saha araştırmasında elde edilen materyal ve veriler ışığında kaleme alınmıştır.

Çalışma alan araştırmasına ve esas olarak kaynak kişilerden yani yapı ustalarından derlenen metinlere dayalıdır. Kısacası çalışmanın odağını yapı ustaları oluşturmaktadır.

Araştırma sırasında etnografik araştırma yöntemine has gözlem ve görüşme tekniklerinden yararlanılmıştır. Kaynak kişiler bilhassa icra ve taşıyıcılık vasfına sahip olan yapı ustalarından seçilmiştir. Kaynak kişiler ile gerçekleştirilen görüşmeler ses kayıt cihazı ile ya da yazarak derleme metodu ile kayıt altına alınmış, konuya ilişkin maddi kültür ürünleri fotoğraf çekimi ile belgelenmiştir. Araştırmalar sonucunda elde edilen bilgi ve bulguların mevcut literatür ve arşiv belgeleri ışığında değerlendirilmesi sonucu bu çalışma ortaya çıkmıştır. Bildiri çalışmasında kullanılan tüm görsel ve sözlü kaynaklar AEGM Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi'ne aittir.

Bildiri kapsamında öncelikle yapı ustalığı, ustalığın algılanış biçimi, yapıcılık bilgisi ve yapı gelenekleri ele alınmaktadır. Bunun yanı sıra kırsal çevrenin biçimlendirilmesi, halk mimarisi ürünleri, mekânsal organizasyon, yöresel yapı gereçleri ve yapı teknikleri ile mimarlık terminolojisi de incelenmiştir. Bildiride yapı ustalarından derlenen bazı metinler, çalışmanın yöntemsel ve kuramsal çerçevesi kapsamında ele alınmış ve metne dâhil edilmiştir. Bu yolla konunun bizzat uygulayıcılarına ait deneyim, bilgi, hikâye kısacası kendi pencerelerinden aktarılması da sağlanmıştır.

Sahada gerçekleştirdiğimiz derlemeler sonucu elde ettiğimiz malzeme günümüzde büyük ölçüde unutulmuş ya da uygulanmaz olmuş olan bir geleneği tutarlı ve bilimsel bir düzen içerisinde yeniden oluşturmak için kullandığımız kırık, dökük kalıntılara benzetilebilir. Çalışmanın

2 Kapadokya'da yöresel konut mimarisinin sınırları, aynı zamanda bölgenin jeolojik sınırları da olan, kuzeyde Kızılırmak Nehri, batıda Aksaray ve Tuz Gölü Çöküntüsü, güneyde Niğde İli ve Hasan Dağı, doğuda Erciyes Dağı'ndan itibaren, İncesu ve Yeşilhisar yerleşimleridir (Ulusoy Binan, 1994: 52).

3 İhlara Beldesi, Selime Beldesi, Belisırma Köyü, Uzunkaya Köyü, Yaprakhisar Köyü ve Güzelyurt İlçe Merkezi.

kaynaklandığı materyalin tümüyle sözlü kültüre dayalı olması, bize aşağı yukarı yüzyıllık bir zaman dilimini tasvir edebilme imkânı sağlamaktadır. Elimizdeki malzeme kronolojik açıdan daha derinlere projeksiyon yapmamızı da sağlayabilecektir.

2. Genel Özellikleri ile Ihlara Vadisi ve Çevresi

Aksaray'a 37 kilometre mesafede bulunan Ihlara Vadisi, tektonik yükselmeler ve Hasandağı volkanının püskürmesinin ardından çöküntüye uğrayan araziye Melendiz Çayı'nın binlerce yıl boyunca aşındırması sonucunda meydana gelmiş olan kanyon tipi bir coğrafi oluşumdur. Melendiz Dağı'ndan kaynağını alan Melendiz Çayı, Ihlara Vadisi boyunca aktıktan sonra güney-kuzey yönünde akışına devam ederek Mamasın Barajına ulaşmaktadır (Varnacı Uzun, 2012:1). Vadi, "Volkanik Kapadokya Bölgesi" olarak anılan saha içerisinde yer alır. Güneydoğu-kuzeybatı istikametinde uzanan ve Hasandağı'nın kuzeydoğusunda yer alan vadi, yaklaşık 14 km. uzunluğunda olup yamaçlarının yüksekliği yer yer 120 metreyi bulmaktadır. İç Anadolu'nun tipik karasal iklimi bütün bölgeye hâkim olmakla birlikte Vadi tabanında Akdeniz iklimine yakın bir iklim görülmektedir. Aynı şekilde vadinin etrafındaki arazi bozkır tipi örtü sistemine sahipken vadi tabanı yeşilliklerle dolu ve ağaçlık bir görünüm arz eder.

3. Yerleşme ve Doku

Yerleşme (iskân) grubu, basit bir anlatımla birden fazla ev ve eklentisinin bir araya gelmesinden meydana gelmiş bir iskân tipidir (Tunçdilek, 1971: 37). İnceleme sahasındaki yerleşmeler geniş aile tipinin yaygın, ekonomisinin ise büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayalı olduğu geleneksel kırsal yerleşmelerdir.

Ihlara Vadisi ve çevresindeki yerleşmeler genelde toplu bir yayılım göstermektedir. Topografyada engebenin az olduğu Ihlara Kasabası vadi girişinde ve toplu bir şekilde yol boyu gelişmiştir. Belisırma Köyü vadi içerisinde, vadinin yamaç eğiminin azaldığı doğu yamacında kurulmuştur. Yaprahisar ve Selime yerleşmeleri ise vadinin bitiş noktasında kurulmuştur. Ihlara Vadisi'nin hemen kenarında kurulu bulunan ve sırtını kayalık bir yamaca dayamış olan Yaprahisar Köyü Selime Kasabası'nın karşısında yer almaktadır. Melendiz Çayı'nın kenarında kurulmuş olan Selime Kasabası Vadinin bitiminde yer alır. Selime'de özellikle de yamaç üzerinde peribacaları ve tuf konileri ile bütünleşmiş bir yerleşme biçimi ortaya çıkmaktadır (Kuttusi, 2014: 60). Vadi dışında yer alan Uzunkaya ve Gaziemir Köyleri de tepelerin yerleşmeye müsait yamaçlarında kuruludur. Karakteristik bir düzensizlik egemen olmakla birlikte kırsal yerleşmeler genel görünüm itibarıyla estetik bir değer taşımakta ve araziyle kurduğu uyum sayesinde göze oldukça hoş görünmektedir.

Sıkışık mekân ve yüksek yerleşim yoğunluğu barındıran kırsal yerleşmelerin temel nüvesini evler oluşturur. Geometrik anlamda olmasa da yöredeki kırsal yerleşmelerin merkezinde ibadet yapıları bulunmaktadır.

Gerek köylerin kuruluşu ve gerekse gelişimi konusunda modern anlamda bir planlama ya da tasarım söz konusu olmamış, yerleşme deseni çeşitli ihtiyaçlar neticesinde zaman içerisinde kendiliğinden meydana gelmiştir. Gene de geleneğin ortaya koyduğu sınırlar ve ilkeler dâhilinde

bir tür bilinçli tasarımın (en azından yerleşimin oluşturulması sürecinde yapıların konumlandırılması sırasında işletilen) var olduğu söylenebilir. Yerleşim yeri içerisinde sirkülasyon düzensiz, dolambaçlı ve oldukça dar toprak yollarla sağlanmıştır. Bu yol ve sokaklar bina kümeleri arasında kendiliğinden oluşmuş gibi durmaktadır. Dar sokaklar konutların ışık ve hava ihtiyacını kısmen de olsa engelleyici bir durumdur. Günümüzde bu yol sistemi resmi kurumlar tarafından elden geçirilerek mümkün olduğunca genişletilmiş ve asfalt ya da kilit taşı ile kaplanmıştır. Eğimli bölgelerde yollar yerini taş seki ve merdivenlere bırakabilmektedir. Yapı ustaları özellikle yamaçlarda kurulu bulunan yerleşmelerde bölgenin topografyasını oldukça iyi bir şekilde kullanarak konutları birbirlerinin ışığını ve manzarasını kapatmayacak şekilde bu eğimli arazi üzerine konumlandırmıştır. Sosyal ya da ekonomik farklılıklar kırsal yerleşmelerin yapısında gözle görülür bir etki yaratmamıştır, zenginle fakir, büyük evle küçük ev yana yana, iç içedir.

Kırsal yerleşmelerin estetik ve mimari birliği ve görünümünün bilinçli bir yapı, planlı bir niyet ve buyurucu bir otoriteye dayanmadığı aşikârdır. Bununla birlikte yapı sahipleri ile yapı ustaları arasında gerçekleşen yüz yüze görüşme, konuşma ve istekler sonucu maddi bir hüviyete bürünen mimari uygulamaların zaman içerisinde ortak bir görünüm ve yerel bir üslup birliği oluşturduğu söylenebilir.

4. Geleneksel Konut Mimarisi

Ihlara Vadisi ve çevresinde karşılaştığımız geleneksel konutlar Kapadokya bölgesi konut mimarisi bünyesine dâhil yapılarıdır. Kapadokya konut mimarisi, Anadolu'nun eski kültür katlarına uzanan ve Anadolu coğrafi sınırlarının dışında bulunan çevrelerden gelen etkileri taşımakta ve geleneksel Türk evinin tüm özelliklerini taşımaktadır (Ulusoy Binan, 1994: 76). Bu bölgede karşılaştığımız konutların en önemli özelliklerinden birisi “üreyebilir” karakterde olmasıdır. Kullanılan yapı malzemesi ve uygulanan yapı tekniği konutun büyümesine ve mekânsal organizasyonun bir anda değişebilmesine son derece uygundur (Stea-Turan, 1993:196). En yalın köy konutu bir tek oyma birimden oluşur. Bazı konutlarda bu oyma konut biriminin önüne bir tonozlu yaz mutfağı eklenmiştir. Ev sahibinin maddi durumuna göre zamanla ev, açık veya kapalı olarak, yanlara doğru büyütülüp mekânların üstlerine kat da çıkılabilmektedir (Erençin, 1979, s: 18). Geleneksel konutlarda mekânların işlevsellik açısından farklılaşması ve çeşitlilik kazanması yakın dönemlere özgü olmalıdır. Zira tek ya da birkaç mekânlı, insanlarla hayvanların neredeyse bir arada yaşadığı ilkel konutlara dair anlatılar yöre halkınca hala anlatılmaktadır.

Ihlara Vadisi ve çevresinde karşılaştığımız geleneksel konutların en önemli özelliği üç kuşağın bir arada yaşayabildiği geleneksel aile tipine uygun bir planlama ve dizaynın söz konusu olmasıdır. Mahremiyeti korumaya dönük bir içe kapalılık konutlarda ilk dikkati çeken özelliklerden birisidir. Değişik sosyal sınıf ve kültürel gruplara ait konutlar arasında tespit edebileceğimiz farklılıklar büyük ölçüde yüzeysel olup aslında işlev, plan şeması ve mekânsal organizasyon hemen hemen birbirinin tekrarıdır. Toplumdaki katmanlaşma yalnızca binaların büyüklüklerine, işçiliğe ve konfora dair ayrıntılara yansımıştır. Sözlü kaynaklar araştırma sahamızda kullanılan eski konutların oldukça arkaik bir karakter taşımakta olduğunu ve say adı da verilen volkanik kayalara oyma tekniğiyle yapıldığını söyler. Bunlar tek mekânlı konutlardır. Vadi yamaçlarında veya peri bacası denilen jeolojik oluşumların içinde karşımıza çıkan kayaya oyma konutlar ilerle-

yen zamanlarda yerini yığma tekniğıyle inşa edilmiş olan konutlara bırakmaya başlamış, bununla birlikte kayaya oyma mekânlar hayvancılık, yem depolama vb. ihtiyaçlar için kullanılmaya devam edilmiştir. Kayaya oyma yapılar kışın sıcak yazın ise oldukça serin ortamlardır.

Kısmen kayaya oyma kısmen yığma konutlar vadi yamaçlarında ya da göreceli olarak daha düz arazide karşımıza çıkar. Yamaçlarda bulunan örnekler saya oyulmuş çeşitli mekânların ön yüzüne yığma tekniğıyle inşa edilmiş birimlerden oluşur. Düz arazideki örneklerde ise zeminin altındaki kaya tabakasına oyulan mekânların üzerine konutlar inşa edilmiştir.

Yığma mimari ürünü olan konutlar tek ya da iki katlı olmakla birlikte ağırlıklı oran tek katlı konutlardır. İki katlı konutların zaman içerisinde yaygınlaşmaya başlamasının nedeni olarak ise gelişen inşaat teknolojisi ve yerleşim yerlerinin sıkışık dokusu gösterilebilir. Tek katlı konutlarda depolama ve hayvan bakımı ile ilgili birimler yaşama amacıyla kullanılan hacmin yakınlıklarına konumlandırılmıştır. İki katlı konutların zemin katlarında ahır, samanlık ve depo mekânları bulunur. Üst kat ise tümüyle yaşama amaçlıdır. Üst kata merdivenle ulaşılır ve merdiven sahanlığında “testilik” adı verilen su testilerinin yerleştirildiğı bölüm vardır. Oda evdeki en önemli mimari öğedir ve ev içi hayatın idame ettirildiğı esas mekândır. Evdeki oda sayısı ev sahibinin maddi durumuna göre değişebilmektedir. Kare ya da kareye yakın dikdörtgen planlı olan odalarda yer alabilen hamamlık, yüklük, ocak nişi, taka, sedir, vb. elemanlar odada yemek yeme, yıkanma, dinlenme, uyuma, oturma gibi birbirinden oldukça farklı faaliyetlerin icra edilmesine olanak verir. Birden fazla odaya sahip evlerde odaların arasında yer alan geçiş mekânı *aralık* olarak adlandırılır. İki katlı konutlarda evin zemin katında bulunan, tek katlı konutlarda ise ayrı bir birim olarak karşımıza çıkan ve “çardak, ekmeçlik veya ekmeç evi” adı verilen mekân bir nevi mutfak vazifesi görür. Bu mekân içerisinde tandır ve çatma ocak bulunur. Çatma ocak, yemek pişirilebilen oldukça büyük boyutlu niş tarzında mimari öğedir. Bu ocaktan yükselen duman “pece” ya da “buhayri/buhayli” adı verilen bacalarla evden uzaklaştırılmıştır. Yiyecek maddeleri (kavurma, kurutulmuş et, peynir, tarhana, salça, yağ, kurutulmuş meyveler, pekmez, bal, turşu, un, fasulye, bulgur vs.) ile bir kısım mutfak malzemesi kayıt damı/kayıt evi/ambar evi adı verilen mekânlarda muhafaza edilmiştir.

Evlerin bahçe bölümü havlu ya da hayat olarak adlandırılır. Arsa durumunun müsait olması durumunda evin havlu kısmı duvarla çevrilidir. Havlunun uygun bir yerinde tandırda yakmak amacıyla kullanılan tezekler bulundurulur ve bu bölüm tezeklik olarak isimlendirilir. Tavuk beslemek ve yumurta üretmek amacıyla küçük bir kümes bulunabilir. Kenef, yüznumara, apteshane ya da hela adı verilen tuvaletler evin dışında, havluda yer alır, basit bir taş yapıdır.

Konutlarda ısınma sobanın bölgeye girişi ve yaygınlaşmasından önce genellikle tandır ve bazen de niş tarzında ocaklar vasıtasıyla sağlanmıştır. Elektrik enerjisinin yaygınlaşmasından önce yörede aydınlanma amacıyla çıra ve gaz lambası kullanılmıştır. Hijyenik ve sıhhi tesisat açısından geleneksel konutlar oldukça sınırlı imkânlarla sahiptir. Temizlik ve banyo ihtiyacı odanın bir köşesine yapılan hamamlık içerisinde ya da evin münasip bir yerinde (kışın sobanın yanında) teşt içerisinde, kazanlarda ısıtılan ve çeşmelerden taşınan su vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Evlere temiz ve kirli su donanımının yapılması 20. yüzyılın ortalarından sonra gerçekleşmiştir.

Geleneksel konutların yakın çevresinde ya da avlusunda çeşitli müştemilat yapıları karşımıza çıkar. Ağıl, ahır, tandirevi ve tuvalet bunların başlıcalarıdır. Bezirhane, cami, çeşme, kö-

yodası gibi yapılar ise yöre mimarisi içerisinde zikredilmesi gereken ortak kullanıma dönük yapılar dandır.

5. Geleneksel Yapı Gereçleri

Geleneksel yapıların inşasında yararlanılan başlıca yapı malzemeleri taş, toprak ve ahşaptır. Bunlar yakın çevreden kolaylıkla temin edilebilen içerisinde yer aldıkları çevre, coğrafya şartları ve iklime uyumlu doğal malzemelerdir. Doğal malzeme kullanımı, meydana getirilen yapıların ve yerleşme yerinin çevreye tezat teşkil etmeyen, uyumlu bir fiziki görünüm kazanmasını sağlamıştır. Mimarlık faaliyetlerinde geleneksel yapı malzemelerinin terkedilmeye başlanması 20. yüzyılın ikinci yarısında başlayan bir süreçte gerçekleşmiş olup günümüzde yaşanan yapılaşma tamamen modern yapı malzemeleri ile ifa edilmektedir.

5.1. Taş

Taş malzeme yörede gerçekleştirilen inşaa ve imar faaliyetlerinde kullanılmış olan en önemli ve yaygın yapı malzemesidir. Kullanılan taşlar, yerleşim yerlerinin çevresinden kolayca temin edilebilen volkanik taşlardır. Binaların kayaya oyma mekânlarından elde edilen atık taşlar da değerlendirilmiş ve inşaatda kullanılmıştır. Temeller, duvarlar, merdivenler, zemin kaplamaları, kemer adı verilen örtü sistemi taştan inşaa edilmiştir. Duvar örgüsü, taş malzemenin yan yana ve üst üste belirli bir düzen, sistem ve ustalıklı örülmesi ile oluşturulur. Duvarı oluşturan taşlar birbirine alçı ya da çamur harcı ile bitleştirildikten sonra arası şillez adı verilen cıvık bir dolgu maddesi ve helik olarak adlandırılan küçük taş parçaları ile doldurularak muhkemleştirilir.

Taş malzemenin çıkarıldığı yerler “ocak” olarak adlandırılır. Özellikle mimari faaliyetlerin tümüyle taşa dayalı olduğu yakın geçmişte ocak adı verilen arazi parçalarından taş çıkartıp ihtiyaç sahiplerine satmak yöre halkının geçim kaynaklarından birisi olarak işlev görmüştür. Taş ocaklarında ilk önce taban toprağı temizlenerek kaya tabakasına ulaşılır. Daha sonra külük, çivi ve balyoz kullanılarak kaya *kertilir*. Kertilen bölgeden büyük parçalar halinde taşlar çıkartılır ve daha küçük parçalara ayrılır. Bu parçalar inşaat alanına geçmişte eşeklerle daha sonra da traktör römorkları ile taşınmıştır. Her yerleşim yerinin taş ihtiyacını giderdiği belli yerler bulunur. Taş ocağı olarak kullanılan mekânlar bir süre sonra kayaya oyma mekânlara dönüşür ve istenirse her hangi bir amaçla (ağıl, depo, samanlık vb.) kullanılabilir.

Yörede dört ana taş cinsi kullanılmıştır:

- a. **Karataş:** Koyu renkli, suya, neme, yağmura ve soğuğa karşı dayanıklı bir taştır. Dayanıklılığından dolayı daha çok binaların temel, subasman ve zemin katlarında kullanılmıştır. Merdivenler, taban kaplaması ile kapı ve pencere sövelerinde de bu taş karşımıza çıkar.
- b. **Aktaş/Beyaz taş:** Aktaş olarak adlandırılan taşlar volkanik tüf kökenlidir. Gözenekli ve düşük dirençlidir. Karataşa göre daha yumuşak, hafif ve dayanıksız olarak tarif edilir. Bu özelliğinden dolayı üst katlarda, bilhassa *kemer* adı verilen örtünün yapımında bu taş cinsi tercih edilmiştir. Gaziemir Köyü’nde bu taş cinsi “kemer taşı”, çıkarıldığı ocak ise “kemer kayası” olarak da bilinmektedir. Aktaş ocaktan çıkartıldığında oldukça yumuşak-

tır. Bu sayede usta tarafından rahatça işlenir. Zaman içerisinde bünyesindeki suyu atar ve bir süre sonra sertleşir, sertleştikçe de direnç kazanır.

c. Cingi Taş: Sertliğinden dolayı yonulamayan, ancak kırılarak kullanılan bir taş türüdür. Kemer taşlarına saplanan ve *kama* adı verilen öğelerin yapımında kullanılır.

d. Kefeki “Kövek” taşı: Çok yaygın olmamakla birlikte, kemerlerin arasını doldurmak amacıyla kullanılan kapak taşlarının yapımında kullanılan gözenekli ve hafif bir taş cinsidir.

Taş ustası elindeki taşı yontup işlerken gönye ile köşelerin dikliğini sık sık kontrol eder. Taşların arkaya bakacak yüzleri yani sırtları harcı daha iyi tutması ve bu sayede duvarın muhkemliğinin artması için fazla yontulmadan bırakılır. İşlenen taşlar kullanıldığı yere göre farklı isimler alabilmektedir: Kemer taşı, köşe taşı/ürkün, dil taşı (kemerin ortasındaki taş), helik taşı, kapak taşı vs.

5.2. Toprak

Yörede toprak malzeme duvar arasında dolgu malzemesi ve bağlayıcı olarak (Çamur harcı ve şillez), duvar yüzeyinde sıva şeklinde ve dam kaplamasında karşımıza çıkar. *Şillez/şillaz* ince kıvamlı ve sulu olarak tanımlayabileceğimiz bir dolgu malzemesidir. *Şillez* harcı elde etmek için önce bir kuyu kazılır, içine su ile birlikte elenerek hazırlanan şillez toprağı konulur ve çapa ile ayran kıvamına gelene kadar karıştırılır. Daha sonra duvar arasına *helik* taşları ile birlikte uygulanır. Bir saat sonra kurur. Çamur harcı ise toprağın su ile karılmasıyla elde edilen bir tür iptidai harçtır. Taşların arasında bağlayıcı olarak kullanılır. İç duvarlarda kullanılan sıva malzemesi bir tür beyaz toprak ve samanın suyla karılmasıyla meydana getirilir. Toprak malzeme ayrıca dam kaplamasında da kullanılmıştır. Dam kaplamasında kullanılan toprak samanla karıştırılan bir tür çorak topraktır.

5.3. Alçı

Alçı malzemenin iki ayrı kullanım alanı vardır. Birincisinde taş duvarlarda taşların bitiştigi çizgiler alçıyla kaplanmakta ve bu yolla şillezin duvardan dışarıya doğru akması önlenmektedir. İkinci kullanım alanı ise örtü sistemidir. Belısırma Köyü'ndeki doğal alçı taşı yörede toz haline dönüştürülerek toprak damların sızdırmaz özellik vermesi amacıyla örtü sisteminde uygulanmıştır (Ulusoy Binan, 1994:206).

5.4. Ahşap

Karakteristik coğrafi özelliklerinden dolayı yörede ahşap malzeme son derece sınırlı ölçeklerde kullanılır. Kapı, pencere doğramaları, dolaplar, iki katlı evlerde katları ayıran taban/tavan yapımında (hezen kavak ya da kavak hezeni) ve bilhassa düz örtüde mertek olarak karşımıza çıkar. Kullanılan ağaç türü selvi ya da kavak ağacıdır.

6. Geleneksel Yapı Teknikleri

Yörede iki ana yapı tekniğı karşımıza çıkar. Bunlar: 1.Kesme/oyma tekniğı ve 2.Yığma duvar tekniğıdir. Üçüncü bir teknik de bu iki yapı tekniğinin bir arada kullanıldığı karma inşa tekniğıdir.

a. Kesme/oyma tekniği: Volkanik bölgelerde yağmur, rüzgâr gibi atmosferik olayların meydana getirdiği aşındırmalar neticesinde oluşan tuf bloklarının bu teknikte uzmanlaşmış olan yapı ustaları tarafından oyulması ve bu suretle mekânların oluşturulması tekniğidir. Kaya oyma yapı, masif bir kayanın yerinde, yer üstünde veya yer altında, mekân yapma amacı için oyularak şekillendirilmesiyle oluşturulur (Özata, 2015:1). Yerel ustalarca kesme olarak nitelenen bu yapı sisteminde yumuşak kaya kütleleri üzerinde önce demirci yapması büyük mihlar çakılır, daha sonra balyozlarla bu demir çivilere vurularak kaya patlatılır ve lağım adı verilen bir oyuk açılır. Sonra da külünk adı verilen taşçı aleti ile bu lağım içeriye doğru genişletilerek bir koridor açılır ve yapının tasarlanan planı doğrultusunda mekânlar kabaca oyulur. Yörede kayaya oyma/kesme tekniğiyle meydana getirilmiş olan yapılar *say ev*, *say oda*, *say dam* terimleri ile ifade edilir. Bu yapıları meydana getiren ustalarca *say ustası* olarak adlandırılır. Volkanik tufun dışındaki sertleşmiş kabuğun temizlenmesinden sonra ortaya çıkan daha yumuşak kütle üzerinde çalışma yapmak daha kolay ve hızlı olabilmektedir. Kayaya oyma tekniğiyle inşa edilmiş olan yapılar yığma binalara göre daha kolay meydana getirilebilmektedir. Bunun en önemli nedeni yığma binaların yapımı için oldukça büyük miktarda yapı malzemesinin temin edilmesi ve daha sonra bu malzeme kullanılarak inşaatın yapılmasıdır. Kayaya oyma yapılarda ise tek bir işlemin devam ettirilmesi ile örtü sistemi de dâhil olmak üzere bütün mekanlar hazır olabilmektedir (Öztürk, 2009).

b. Yığma taş duvar tekniği: Bu teknikte duvarlar yapı taşlarının üst üste bindirilmesi yoluyla inşa edilir. Taşların arasında bağlayıcı ve dolgu olarak topraktan elde edilen bir harç kullanılmıştır. Bu sistemde taşıyıcı sistem ayrı bir strüktür değil bizzat örülen duvarlardır. Gene bu duvarlar mekânları birbirinden ayırma görevini de üstlenmiştir.

b.1. Kesme taş tekniği (Tol yapılar): Bu tip yapılarda duvarların dış ve iç yüzleri kesme taştan örülmekte, ortası ise helik ve şillele doldurulmaktadır.

b.2. Kaba yonu/Moloz taş yığma (Kara duvar) tekniği: Moloztaş adı verilen ve muntazam olmayan taşlarla yapılan bir tür örgü tekniğidir. Moloztaş duvarlarda taş aralıklarını doldurmak ve bu sayede duvarın bütünlüğünü sağlayarak duvarın direncini arttırmak amacıyla aralıklar helik adı verilen küçük taş parçaları ile doldurulur.

c. Karma (Kayaya oyma/yığma) inşa tekniği: Binaların kısmen yığma ve kısmen de kesme/oyma tekniğiyle meydana getirildiği yapım tekniğidir. Düz arazide inşa edilen ve yamaça yaslı inşa edilen örnekleri bulunmaktadır. Düz arazide inşa edilen yarı oyma-yarı yığma konutlar, yeraltında bulunan oyma birimlerin üzerine yığma konut birimlerinin ilavesiyle oluşmuştur. Kaya oyma-yığma yapılar belirli bir amaç için oyulmuş masif bir kayanın üzerine yığma bir yapı yapılması, mevcut kaya oyma yapıya ek bir revak veya odanın yığma tekniği ile tamamlanması veya kayaya oyma mekânın bir kısmının kaba veya ince yonu taş ile tamamlanması ile oluşturulan yapı türüdür. Kaya oyma alanın üzerine yapılan yapılarda alt kısımda genelde samanlık, ahır, kiler gibi birimler oluşturulurken, üst kısım konut işlevi için kullanılır (Özata, 2015: 19-20).

Bu yapı tekniklerinden ilk sıradakinin yörenin en eski yapı tekniği olduğunu ve ikinci yapı

teknığının daha sonra yayılmaya başladığını söylemek hiç de yanlış olmayacaktır. Kayaya oyma konutlardan yığma konutlara yoğun olarak 19. yüzyılda geçildiği bilinmektedir (Ulusoy Binan, 1994: 64). William Francis Ainsworth 1842 tarihinde kaleme aldığı *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Clialdca and Armenia* isimli eserinde 19. yüzyılda II. Mahmut'un saltanatının son zamanlarında hükümetin Kayseri ve Nevşehir illeri yöresindeki köylülerin mağara ve oyukları terkedip bölgede kurulmakta olan yeni kasabalara yerleşmeleri için teşvik etmeye başladığını yazar (Augustinos, 2011:111). 1839 yılında Gelveri'yi gören Ainsworth, insanların kayaların yüksekçe kısımlarına doğru ön yüzleri inşa edilmiş geri kalan kısımları kayaya oyma yani "karma teknikle meydana getirilmiş olan" evlerde oturduğunu kaydeder (Ulusoy Binan, 1994: 45).

7. Örtü Sistemi

Yörede "kemer" ve "ağaç örtü/örtme" olmak üzere iki temel örtü sistemi vardır. Kemer örtü, dikdörtgen ya da kareye yakın dikdörtgen planlı bir mekânın üzerine 1-1,5 metre arayla kurulan yarım metre genişliğindeki sivri ya da yarım yuvarlak taş kemerlerin üzerine *kapak taşı* olarak adlandırılan dikdörtgen kesitli düzgün taşların yerleştirilerek kemer aralarındaki açıklıkların örtülmesi suretiyle oluşturulan bir tür iptidai tonozdur. Kemer örtü "atkı kemerli tonoz" olarak nitelendirilebilir (Ulusoy Binan, 1994:177). Kemerlerin oturtulduğu yan duvarlar diğer duvarlara göre daha kalın tutularak çatılan kemerlerin açılması önlenmiştir.

Ağaç örtü ise, mertek adı verilen yatay ağaç elemanların üzerine tahta çakılması ve toprak çekilmesi ile meydana getirilen düz toprak damdır. Düz damlar, sıcak mevsimlerde kışa hazırlık faaliyetlerinin bir kısmının icra edildiği mekânlar olarak da değerlendirilmiştir. Örneğin bazı taze yiyecekler damlara serilerek kurutulması sağlanmıştır.

İster kemer örtü ve isterse ağaç örtü olsun yörede uygulanan geleneksel örtü kaplaması eğitim verilmiş olan topraktır.

8. Geleneksel Yapı Ustaları ve Yapı Ustalığı

İhlara Vadisi ve çevre yerleşimlerde mimarlık faaliyetlerinde görev alıp yapıcılık işlerini bir meslek olarak icra eden kişiler genellikle *usta* ve bazen de *yapıcı* olarak adlandırılır. Yapı ustaları yapı işçiliği, yapı kùltürü ve geleneksel mimarlık bilgisini taşıyan, maddeye büründüren ve geçmişten günümüze nesilden nesile aktaran kişilerdir. Yapı ustalığı esasında bir zanaat, yapı ustası da bir zanaatkârdır. Ancak bu zanaatın bir atölyesi bulunmamaktadır. Daha doğru bir ifadeyle yapı ustasının atölyesi inşaat sahasıdır.

Yörede inşaat işlerinde çalışan yapı esnafını ocaktan taş çıkartıp satanlar, say ustaları⁴, bina ustaları, marangoz/dülgerler⁵ ve sıvacılar olmak üzere beş ana gruba ayırmak mümkündür.

4 "kayayı oyan usta ayrı, onlar külügülen oyardı. Onu başlardı, devamını, girerdi oraya, çalış ta çalış. Yirmi santim genişliğinde, elli santim derinliğinde burayı deşerdi. Ondan sonra çivilerdi, o daşı düşürür, bi daha bi daha, işte böyle." (K.K.2).

5 "...o zamanlar ustalar vardı benim gibi böyle yapı ustası gibi, ağaç ustası. Onları getirirlerdi, onlar, şeyi yok, elinde pilanya bi şey yok, paltayla yonarlar, elinde bi köstere didikleri vardı onunla öyle düzeltirlerdi, kapıyı pencereyi onunla yaparlardı..." (K.K.2).

"O zaman köylerde marangoz vardı. Cemal usta vardı, Macar İbrahim dirlerdi bi usta vardı, bunlar güzel

Ayrıca inşa faaliyetlerinde görev alan çırak ya da ameleler de altıncı bir grup olarak düşünülebilir. Bina ustaları da kendi aralarında duvar/kemer ustası ve yonucu gibi farklı uzmanlık alanlarına ayrılır⁶. Duvar/kemer ustaları inşaatın esas sorumlusu ve yürütücüsüdür. İnşaatın tüm mali ve teknik yönlerinden kemer ustası sorumludur. Dış ve iç duvarlar ile bilhassa kemerler, kemer ustaları tarafından meydana getirilir. Yonucular ocaklardan inşaat alanına taşınmış olan kaba taşları kemer ustalarının istediği ölçü ve biçimlerde yonmakla mükelefftir. Yonuculuk aynı zamanda bina ustalığında bir aşamadır. Amele ve çıraklar ise şillez karmak, taş ve helik taşımak, inşaat alanının kaba temizliğini yapmak gibi beceri istemeyen işleri yapar ve bu esnada ustalardan bir şeyler öğrenmeye çalışır. Binanın kaba inşaatının bitmesinden sonra sıva ustaları iç sıvayı gerçekleştirir, marangozlar ise kapı, pencere, dolap gibi ahşap aksamı meydana getirir⁷.

Ustalık profesyonel manada bir meslek olmakla, usta kendi elemeği, hünerye ve “bilgi sermayesi” ile geçinmekle birlikte esasında ustalar da yerleşim yerinde yaşayan diğer insanlar gibi toprak işleyen ve hayvancılık yapan bir çiftçidir. Ustalık ancak yılın uygun mevsiminde ve eğer iş varsa yürütülür. Ayrıca ustalıktan edindikleri gelir oldukça mütevazıdır. Bu anlamda ustalık yarı zamanlı bir iştir. Ustalar yaşadıkları yerleşim yerinde iş bulamadıkları dönemlerde çevredeki yerleşimlere gruplar halinde giderek iş aramışlardır. Usta göçü kırsal bölgedeki yerel yapı bilgisini değiştiren, dönüştüren ve geliştiren sonuçlar vermiş, ustalar arasında “bilgi takası” yaşanmasını sağlamıştır.

“Bu koyde, Yaprakhisar’da, Eskinuz’da. Uzunkaya’da. Belisırma’da. Buralarda çalıştım. Taş ustalığı yaptım. Sonra Kızılkaya köyünde çalıştım. Çatı da yapardım... Şimdi tarım işinde ben dışarıda vatandaşların ekini işlerdim, anadın mı, orda harmanda çalışırdım, ordan istihkakımızı ... alırdık. Sonra hayvancılığım da yoğudu. Ustalıkla da çalışırdım üç beş kuruş ta oradan kazanırdım, öyle öyle geçinirdim.” (K.K.6).

“(Ustalık için) Koylerimize gittik. Bu Aksaray koylerine, Kızılkaya, Gostük, Apsarı, Mamasın, anadın mı... Asar, Selime, İbrahisar (?), bu ortalarda çalıştık. Ev yapardık ev. Ev yapardık sade, başka bi şi yapmazdık. Cami işine gitmedik. Yani babam öyle şeylere kafa virmezdi fazla bi bu kemer işine şey ederdi. Koprü yapardık, çeşme getirirdik yani dışarılarda şöyle su çeşmesine evli ... kunk olurdu, onları döşerdik. Onları getirirdik... Bi tane inek beslerdik. Onları geçinir giderdik. Boş kalınca, inşaat olmayınca Tarla dutardım ıcarılan. Ondan ekerdim iki, üç, dört dönüm, yani bu inayımıza saman için, onları vakit geçirirdim yani.” (K.K.8).

kapı yapardı tahtadan şeyden, sandık yaparlardı, kapı pencere yaparlardı, bizim o kapının şeyini penceresini Macar İbrahim yaptı.” (K.K.4).

6 “Yonucu ayrı. Onun işi taş yonmak. Buranın işi bitti mi ötekine. O **yapıcı** ustalar da burayı yapar. Hem gendimiz yonduk gendimiz yaptık. Fakat öyle ustalar var.” (K.K.4).

“(İnşaat alanında) çıraklar işlerler ustalara getirirler ustalar da yapar. O aşağıda o ustaların elemanları vardı. O ustanın elemanları yani çırak derlerdi ona. Onların vazifesi taş yonmaktı. Yani onlar da yapar düz duvar da esas ustanın adamlarıydı çıraklar. Yani onlar da yapardı duvarı yalnız kemer çatmayı beceremezlerdi.” (K.K.6).

“Kara duvar ustası, kemer ustasıyım... Yani o kemer ustasılığını, kimeri çatardık öyle.” (K.K.8).

7 Ulusoy Binan Gelveri’de inşaatta çalışanları taşçı (taşı ocaktan getiren), tasarcı (kaba yonucu), yonucu (ince yonucu), usta (taşı yerine koyan) olarak tasnif etmektedir. Biz yerinde yaptığımız çalışmada “tasarcı” olarak bir meslek grubuna rastlamadık (Ulusoy Binan, 1994).

Yapı ustasının dürüstlüğü, güvenilirliği ve sahip olduğı iyi ün alacağı siparişleri doğrudan etkileyen bir faktördür. İyi usta yalnızca iyi iş çıkaran, sağlam iş yapan kişi demek değildir, dürüst çalışan kişidir de.

Geleneksel sanatların tamamında olduğı gibi yapı ustalığında da yüz yüze ilişkiler söz konusudur. Bu durum ustanın çırağına bilgi aktarmasında geçerli olduğı gibi müşterilerle kurulan ilişkilerde de karşımıza çıkar.

Geleneksel mesleklerin birçoğunun olduğı gibi bina ustalarının da bir meslek piri bulunmaktadır. Geleneğe göre “pir” bir sanatın ya da zanaatın ilk kurucusu olduğına inanılan kişidir. Bina ustaları meslek piri olarak Kâbe’yi inşa eden İbrahim Peygamber ya da Mimar Sinan’ın ismini vermektedir.

“Halil İbraam Peygamber mi derler taş duvarı, Onu duydum bi kere, oy-muş.” (K.K.4).

“Taş ustalarının piri İbrahim aleyhisselam. O orayı, Beytûlmabedi, o imar etmiş, Cenab-ı Allah emir vermiş Cebrail aleyhisselâti vesselama, o emir vermiş o İbrahim aleyhisselam, onu Beytûlmaberi icat ediyor yapıyor, oğlu İsmailen. Ondan bizim pirimiz odur... Marangozların ki Habibi Neccar. O şeyinen gemi yapmışlar, Nuh aleyhisslemla heralda. Yooh, Nuh aleyhisselamla gemi yapmışlar, o gemiyi Cenab-ı Allah emir vermiş, gemi yapın, o deviri halak edecam siz kurtulun diye, o gemi yapmışlar onlan, onların biri de bizim marangozların piri de ondan kalma oluyor.” (K.K.8).

“Mimar Sinan derler. Ama Mimar Sinan da daş üstüne daş komamış derler. Sadece yaptırmış derler. Bize öyle derler. Ama tabi piri Mimar Sinan diye biliriz biz. Allah rahmet eylesin. Makamı Cennet olsun. Mimar Sinan derler.” (K.K.5).

“Bunun esas piri Mimar Sinan, ondan kalan. İbrahim Peygamber de zaten mimarıdır. O da devamlı ondan galma. Ondan ona aktara aktara bizlere sözlü geldi bu.” (K.K.6).

Geleneksel mesleklerin yapısında var olan sözlü kùltür, günümüze kadar bu yörede yaşayan yapı ustalarının isimlerinin büyük ölçüde anonim kalmasına neden olmuştur. Çağımızda kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve kùltürel araştırmaların artması ile bu geleneğin yaşayan temsilcilerinin isimleri kayıt altına alınmaya başlanmıştır.

Yapı ustaları içerisinde yaşadıkları küçük kırsal yerleşmelerin mimar-şehir plancısı-mühendisleri olmuşlar, kırsal çevrenin düzenleyicileri olarak planlamadan icraya kadar görev almışlardır. Belki de bundan dolayıdır ki Selimeli kemer ustası Necmettin Dursun Özcan’ın lakabı “mimar”dır⁸. En çok ihtiyaç duyuldukları konu tabi ki konut ve eklentilerine dair inşaatlar olmuştur. Bunun yanı sıra bazı sosyal yapılar ile ortak kullanıma dair yapılar da ustaların ellerinden çıkmıştır. Yapıların tamir ve tadilat işleri de ustaların eline bakar. Yapı ustaları gerek yapılaşma ve

8 “E daş filan yonduğumdan mimar dirler.” (K.K.6).

gerekse tadilat ve tamirat işlemlerinde “kolay” çözümleri uygular.

Yapıcılık sanatının Mübadele öncesinde yörede yaşamış olan Ortodoks-Rum ahali arasında oldukça yaygın olduğu sözlü kaynaklarca anlatılmaktadır⁹.

“...Gelveri’de Rumlar esas Rumlar, kemer ustaları Gelveri’de. Buranın evlerini de o Rumlar yaparmışmış. Ondan sonra bizim Türkler öğrenmiş bu yapı ustalığını. Daş ustalığını Rumlardan öğrenmişler.” (K.K.2).

“Onlar sadece kayaları külüğüle eşerlerimışmiş. Onlar sadece kayaları eşmişler.” (K.K.3).

“Rumlar Sadece oyma yaparlarmış. Zaten onlar oymuş. Onlar oymuş.” (K.K.5).

“Rumlar da yaparmış tabi, yapmaz olurlar mı? Kayaları oyarlarmış, kayaları oyar içeri girerlermiş. Evel kaya oyuyorlarmış, ondan sonra daşınan felan örüyö-larmış ağzını.” (K.K.6).

Bina ustaları, mensubu bulundukları küçük kırsal topluluklarda oldukça saygı gören bir meslek grubudur. Ustaların mahareti, inşa ettikleri binaların sağlamlığı, kullanışlılığı ve güzelliğine göre değerlendirilir. Yörede mevcut birçok binanın üzerinde kitabe mevcuttur. Ustaların inşa ettikleri yapıların üzerine bir kitabe kazınması yaygın sayılabilecek bir gelenektir. Elbette ki bu işlem binayı yaptıran kişinin isteği üzerine gerçekleştirilebilir. Yapı ustasının inşa ettiği binaya kitabe koyması ustanın kendi işaretini bırakmasıdır. Kitabeler inşa tarihi, ustasının ve bina sahibinin ismi gibi son derece kısıtlı bilgiler içerir¹⁰.

Bugün için ustalar tümüyle metrik ölçüler kullanmaktaysa da yakın dönemlere kadar bazı ustaların metrenin yanı sıra ayak ve arşın gibi geleneksel uzunluk birimlerini de kullandıkları anlaşılmaktadır.

Yapı ustası, geleneğin yani kafasındaki mimari kalıbın uygulayıcısıdır. Bu mimari kalıp ancak yeni gelişmeler ya da gereklilikler doğrultusunda değişmekte ya da dönüşmektedir. Çağın getirdiği beğeniler, merkezi idarenin uygulanmasını istediği çeşitli kurallar (Köy Kanunu gibi), yeni ihtiyaçlar, inşaat malzemelerindeki değişiklikler ve en önemlisi de müşteri kitlesinin yaşam tarzındaki değişiklikler gibi. Günümüzde araştırma sahamızdaki yerleşmelerde inşa edilen konutların büyük kısmının mimari açıdan kırsal konut tipinden ziyade kentsel konut tipine dahil olması, kullanıcıların yaşam tarzındaki değişikliklerden ileri gelmektedir. Kırsal karakterli konutlarla kentsel karakterli konutların en önemli farkı kır konutlarının aynı zamanda üretim alanı olarak kullanılması ve bu amaçla biçimlendirilmesidir.

9 Mübadele öncesinde de Türklerin yapıcılık işlerinde var olduğu bir vakıdır. 1924 öncesine kadar ağırlıklı olarak Rum nüfusun yaşadığı Gelveri’de (Güzelyurt) 1860-1900 yılları arasında 20 taş ustası olduğu, bunun 12 tanesinin Rum, 8 tanesi ise Türk’tür (Ulusoy Binan, 1994:208).

10 “Tarih atarlardı. Yapan usta, diyelim bindokuzyüzellide yapmış. Bu bina bindokuzyüzellide yapılmış, tarihi gonmuş ve adam, yapan adamın da adını yazardı oraya. İşte usta Ali usta, Memmed usta diyerekten o taş a şöyle, külükle yazı yazardı. Oygulu kalırdı orda, şimdi hala var onlar. (K.K.1).

Seksenli yıllardan itibaren yöreye has mimarlık geleneğinin değışime uğramaya başlama-sıyla birlikte ustalık mesleğİ de dönüşüm yaşamış, ortaya çıkan yeni yapı malzeme ve teknikle-rine koşut bir şekilde ustalar da yeni beceriler edinmiş ya da geliştirmişlerdir. Modern çağa bir şekilde ayak uyduran yerel yapı ustaları günümüzde dahi kırsal bölgelerdeki inşaa faaliyetlerini büyük ölçüde yürütmektedir.

8.1. Eğitim ve Bilginin Aktarılması

Geleneksel bir meslek olan yapı ustalığının eğitimi ve aktarımı da geleneksel yollarla usta-çırak ilişkisi adını verdiğimiz metotla gerçekleştirilmektedir. Eğitim süreci tamamen söze, kulağa ve uygulamaya dayalıdır. Yüzlerce yıllık bir süreçte ve nesiller boyunca meydana gelen ve geçmişten günümüze tevarüs eden “tecrübe havuzu”, eğitim süreci sonucu ustadan çırağa aktarılacaktır. Meslek, yaygın bir uygulama olarak babadan oğula miras kalmıştır.

Bina ustalığındaki mesleki aşamalar çıraklık/amelelik, yonuculuk ve duvar/kemer ustalığıdır. Bu tabirler beceri gelişiminin de bir göstergesi ve nişanesidir. Mesleğe giriş yaşı değışkendir. Ancak yapıcılık işlerine insan gücüne dayalı zor bir meslek olması nedeniyle ancak delikanlılığa adım atmış, bünyesi sağlam gençler dâhil olabilir. Çırak ya ustanın kendi ailesindendir ya da “bir sanat sahibi olsun” düşüncesinden yola çıkan başka aileler tarafından ustanın yanına verilir. Usta, ister kendi ailesinden isterse aile dışından olsun yanına çırak alırken çocuğun hevesli ve elinin yatkın olmasına da dikkat eder. Bir ustanın yanında çalışarak inşaat mesleğini öğrenme ameliyesi “çırakçılık” olarak adlandırılır. Geleneksel mesleklerin ruhunda var olan “eti senin kemiği benim” anlayışı yapı ustalığında da karşımıza çıkar.

Ustanın yanında amele ya da çırak olarak çalışmaya başlayan ve inşaat ortamında teknik bilgi ya da beceri istemeyen birçok iş yapmak durumunda kalan usta adayı bir yandan da ustadan yapıcılıkla ilgili çeşitli teknik bilgileri önce gözlemleyerek ve sonra bizzat deneyerek ve uygula-yarak öğrenmeye başlar¹¹. Aynı zamanda meslek dilini ve terminolojisini, yapıcılıkla ilgili aletle-rin kullanımını, inşaatla kullanılacak malzemelerin özelliğini, maliyetle ilgili hususları da öğrenir. Çırağın karmaşık ve ince el becerisini geliştirmesi ve el-göz-beyin koordinasyonunu oturtması bazen yıllarını alabilir. Bunun yanında usta, meslek ahlakı, çeşitli geleneksel bilgiler ile toplumsal kuralları da çırağa aktarır, helal kazancın önemini kavramasını sağlar. Ustanın çırağına öğrettiği önemli konulardan birisi de sabır mefhumudur. Sabır bütün geleneksel mesleklerin temelini teşkil ettiği gibi eğitim sürecinin başarısı da gene gösterilecek sabra bağlıdır. Eğitimin amacı çırağın sadece iyi bir bina ustası olması değildir, iyi bir esnaf olması da gözetilir. Yıllar içerisinde ustası tarafından eğitilerek ve olgunlaşarak el becerisi gelişen ve kabiliyetinin müsaade ettiği süre içe-risinde (ustasının da kararıyla) önce yonucu ve daha sonra da usta olur. Bu aşama genellikle çırağın askerlik hizmetini yerine getirmesinden sonradır. Bu yolla kemer ustası vasfını kazanarak kendi başına iş alarak çalışmaya başlayabilir.

“Askere gitmeden bu Camal usta diyi taş ustası vardı. Onun yanında ame-

11 Bir terzi, bakırcı, çömllekçi ya da marangoz senenin hemen her günü çalışır. Atölye ya da dükkân ortamında çırağın defalarca izleyebileceği kadar üretim yapılır. Yani çırağın zanaatı öğrenebileceği bol vakti olur. Oysa yapı ustasının bir atölyesi yoktur. İnşaat alanı ustanın atölyesidir. Bir inşaatın süresi bellidir. Yapı ustasının inşaat mevsimi boyunca gerçekleştirebileceği inşaat sayısı da ortadadır. Bundan dolayı çırakların mesleği öğrenmek için ellerini çabuk tutmaları, gözlerini dört açmaları gerekir.

lelik yapıyordum. Bi iki evde çalıştım, o da dedi ki şu daşları filan, o yaşlıydı, yon dedi taşları dik çekiçle, külük çekiç vardı, onlarlan yondu. İşte gonye dutmayı öğretti, şagul tutmayı öğretti. Taşları yonduktan sonra yerine koyduk, o gergileri filan yonduk, çalıştık beraber. Askerden sonra, ellidokuzda mı geldim askerden, atmışta işte ustalığa başladım esas. Atmıştan sonra ora köye bi çeşme yaptık köprünün koluna Çeşme, taştan, kemer yaptık. Ondan sonra, o arada komşular çağırırdı bizim evi yap, gittik yaptık onları, o zaman işte.” (K.K.4).

8.2. Tasarım ve Planlama

Yapı ustalarının modern manada bir plan, program, proje ya da tasarıma ne ihtiyaçları vardır, ne de bunu gerçekleştirebilecek, bunu yürütebilecek ya da bundan faydalanabilecek bir donanım, organizasyon, altyapı ya da bilgi birikimine sahiptir.

Bununla birlikte gene de hem ustanın hem de yaptıranın kafasında, meydana getirilecek mimari esere ilişkin bir tasarı bulunmaktadır. Fikri boyuttaki bu tasarı ya da taslak veya plan ustanın yaptırana olan istişaresi sonucu biçim alacaktır. İnşaat alanına çakılan kazıklar ve çekilen ipler bu tasarımın birebir ölçekte (ancak kısmen) toprağa çizilmiş halidir. Bununla birlikte mutabakata varılan bu tasarı da inşaat alanında harfi harfine uygulanmayacaktır. Yapısı gereği evrilmeye son derece müsait olan tasarı inşaat sırasında gerçekleştirilecek tadilatlarla gelişecek ve maddi hüviyete bürünecektir. Tasarımın uygulanması sırasında ortaya çıkan kimi yeni ihtiyaç, zorluk, fırsat ya da imkânsızlıklar yeni çözümlere kapı açarak ustanın kafasındaki tasarımın (tabi ki yaptıranın onayıyla) değişmesine neden olabilmektedir. Buna koşut şekilde evi yaptıran ailenin isteklerine göre de birçok değişiklik yapılabilecektir.

8.3. İhale Usulü

Usta ile yaptıran arasında hiçbir yazılı anlaşma ya da sözleşme yapılmaz. Sözlü bir akit söz konusudur. Karşılıklı güven iki taraf için de geçerlidir. İşin nihayetinde yapılacak olan “helalleşme” ve kul hakkı inancı bu güvenin kaynağını oluşturmaktadır.

Yörede inşaat işlerinde yaygın olarak uygulanan ihale usulü *götürü* ya da *kabala* adı verilen, bina sahibinin hiçbir şeye karışmadığı, ustaların ve işçilerin yevmiyelerinin ustabaşı tarafından karşılandığı ve yapı sahibinin işin karşılığını işin başında, sonunda veya belirli taksitlerle ustabaşına ödediği bir çeşit ihale şeklidir. Götürü anlaşması binanın kaba inşaatı üzerinden yapılabileceği gibi binanın tamamlanmış ve oturulur hali üzerinden de gerçekleştirilebilir.

Yörede bir işi götürü usulü üstlenmek “kesmek” fiili ile ifade edilir: “*mesela burayı ikiyüz liraya kestik.*” (K.K.4), “*öyle bi ayrı fiyat keseriz.*” (K.K.5).

Yörede götürü usulünün yanı sıra zaman zaman yevmiyecilik de uygulamıştır. Binayı yaptıran kişinin, yevmiyeyle tuttuğu çalışanlarına yemek vermesi bir zorunludur. Ancak anlaşma ekmekli (yemekli) ya da ekmeksiz (yemeksiz) olarak yapılabilmekte, yemeksiz olarak yapılan anlaşmada yevmiye tutarı daha yüksek olmaktadır.

8.4. İnşaat Mevsimi, Çalışma Gün ve Saatleri

Yörede inşaat mevsimi ilkbaharla birlikte havaların ısınmasıyla başlar ve kışa doğru havaların soğumasıyla birlikte sona erer. Modern zamanlara kadar geleneksel toplumlarda mesai kavramının bulunmadığı ve havanın aydınlanması ile kararması arasında geçen sürenin çalışma saati olarak değerlendirildiği bir vakıdır. Yörede inşaat sahasında çalışma saatleri büyük ölçüde güneşin hareketlerine göre ayarlanmıştır. Sabah erkenden başlayan inşaat çalışması akşam havanın kararmasına kadar devam eder. Öğlen vaktinden önce iş bırakılarak yemek ve dinlenme ihtiyacını gidermek amacıyla çalışmaya ara verilir. İnşaatlarda haftanın altı günü bilfiil çalışılır, cuma günü ise mübarek bir gün olarak kabul edildiği için genellikle çalışılmaz, çalışmak gerekirse Cuma vakti muhakkak işe ara verilir.

8.5. Mimari Faaliyetlerde Kullanılan Aletler

İmar ve inşaa faaliyetlerinde kullanılan aletler dört ana gruba ayrılabilir:

1. Taş ocaklarında kullanılan aletler: Külük, balyoz ve çivi.

2. İnşaat alanında kullanılan aletler: Ustanın inşaa faaliyetinde kullandığı vazgeçilmez alet çekiç ve şaküldür. Bunun dışında kullandığı aletler çipri ipi/çırpı, külük/kulük, küsük, Manila, balyoz, şakül, terazi, yonu çekici/yonma çekici/iki ağızlı çekiç, yan çekiç (arka tarafı yuvarlak, ön tarafı tek ağızlı çekiç, arşın, gönye/konya/gonye, mastar, mala, teşkere/tezkere (çamur harcı, helik taşı vs. taşımak amacıyla).

3. Sıva işlerinde kullanılan aletler: Mala, tirfil, sünger, sıva küreği, tesviye ipi ve mastar.

4. Marangoz alet ve edavatı: Balta, keser, planya, ıskarpela, bıçkı, küştüre, rende, burgu, terazi olarak sayılabilir.

8.6. İnşaat Süreci

İnşaat faaliyeti ustaların yanı sıra tüm ailenin ve hatta akrabaların ve komşuların da bizzat emek harcayarak katılabildiği; kolektif bir süreçtir. Akriba ve komşular teknik beceri gerekmeden alanlarda karşılıksız çalışmışlardır¹². İnşaat esnasında ailenin büyüklüğü, imkânları, ekonomik durumu ve özel ihtiyaçları da göz önünde bulundurulur.

İnşaat için bir ya da iki duvar ustası yeterli olabilmektedir¹³. Duvarcının yanı sıra bir de yonu ustası, ayrıca taş, harç vb. taşıyan birkaç tane de amele/çırak gerekir. İnşaat ve inşaatın gerçekleştirildiği ortam doğası gereği çeşitli tehlikeler içerebilmektedir. İnşaatın hızlı ve güvenli bir şekilde -kaza ve yaralanma olmadan- ilerleyebilmesi uyum, güven ve işbirliği gibi temel kurallara dayalıdır. Yaş, yetenek ve aşama açısından eşitsiz kişilerin birlikte, işbirliği ve uyum içerisinde çalışmasını sağlayacak şey ise inşaatı üstlenen ustanın maharetidir.

12 "Ustalara para öderdik. Yalnız komşular birbirine yardımlaşma para karşılıksız, para yok. O ona çalışırdı, o öbürküne çalışırdı. Öyle emece usulü. Yani komşuluk usulü yani derler burda." (K.K.1).

13 "İki usta filan oluyor. Bazen tek usta olur da işte birisi taş yonar, eğer taş binaysa birisi taş yonar birisi duvar örür. O duvar ören taş işine karışmaz, öbürkü yonu yapar, taşların ağızlarını güzelce düzeltir ve kişiler de sırtında semer şeklinde vurur şeyden, semer deriz biz burda yani, sözüm burdan dışarı eşşeğin semeri gibi semer vururlar, o taşları da kemer kayaların üzerine yüklerler kişinin, kişiye de koltuklarından yardım ederek merdivenlerden yokarıya kemere çıkarır o taşlara." (K.K.1).

İnşaat süreci ihtiyaç sahibinin bir bina ustası ile konuşması ve anlaşması ile başlar. Ustanın aranıp bulunması ile ustanın isim yapmış, güvenilir bir meslek sahibi olması arasında doğrudan bir bağlantı vardır. Gerekirse, usta komşu yerleşim yerlerinden de getirilebilir. Ev sahibi nasıl bir ev istediğini, büyüklüğünü, oda sayısını vs. ustaya anlatır, gerekli malzeme, çalışması gereken işçi ve yonucu sayısı konuşulur. Daha sonra usta ile hane sahibi birlikte evin yapılacağı araziye gider, konuşulanlar doğrultusunda evin şekli ve planı usta tarafından fıkren tasarlanır. Evi yaptıracak kişi ile usta arasında yapılan bir pazarlık sonrasında (anlaşmaya varılırsa) bir gün belirlenerek inşaata başlanır ve yaklaşık yirmi günde tamamlanır.

8.7. Geleneksel İmar Kuralları

İhlara Vadisi ve çevresindeki yerleşmelerde hâlihazırda Köy Kanunu veya Belediye İmar Kanunu gibi yazılı ve resmi bir imar hukuku yürürlükte olmakla birlikte, yazılı hukukun yörede hâkim kılınmasından önceki dönemlere ait, Tarım Çağı'nın kendisine has şartları içerisinde meydana gelmiş olan geleneksel bir imar hukukunun izleri de tespit edilebilmektedir. Yerleşim yerinin gelişimini ve yapılaşma faaliyetlerini çok da katı olmayan bir düzen içerisinde tutmaya ve birlikte yaşamının getirdiği bir takım problem ya da husumetleri önlemeye ve çözmeye yarayan bazı temel kural ve kaidelerden müteşekkil olan bu örfi hukuk, ustalarca ya da bizzat yerli halk tarafından nesilden nesile sözlü olarak aktarılmıştır. Yazıya geçirilmemiş olan toplumsal mutabakat ve gelenekler bu hukukun ana gövdesidir. Karşılıklı anlaşma ve uzlaşmaya dayalı bu geleneksel kuralların işlemesi ve işletilmesinde meslek içi denetimin büyük payı vardır. Bu denetim tabi ki diğer ustaların eleştirisidir. Bu denetim tarzı yerli halk tarafından da kullanılır. Yapılaşmayla ilgili gelenek ve kurallara saygı gösterilmesi yerleşim yerinin birliğinin ve huzurun muhafazası açısından son derece önemlidir.

Söz konusu hukukun özünü komşuya maddi ya da manevi olarak zarar vermemek, mahremiyeti korumak, mülkiyet haklarını çiğnememek, rahatsızlığa neden olmamak ve ortak mülk ya da kullanım alanı olarak kabul edilen bazı sahalara işgal edecek ya da daraltacak çeşitli mimari müdahalelerden kaçınmak oluşturur. Yörede yeni yapılacak olan binaların öncelikle yolu daraltmaması gerekirdi. Sıkışık bir dokuya sahip olan yerleşim yerleri için bu kural herkesin uyması gerektiği elzem bir kuraldı. Yerleşim yerindeki mimari uyumu bozmamak da önemli prensiplerdendi. Geleneksel yerleşmelerde göze batan, etrafındaki binaları ezen ve dikkat çeken yapılar ve bu tür yapılaşma modern dönemlere aittir. Bir yapının başka bir yapıya çok yakın olarak yerleştirilmesi gibi durumlarda ise komşu ile konuşmak ve iznini almak söz konusudur. Hayatın en önemli temel gereksinimlerinden olan ışık ve havayı yeni inşa edilen bir konutta –hâlihazırda var olan diğer konutların sahip olduğu ışık ve havayı mümkün olduğunca engellemeden- sağlamak yapı ustası ve ev sahibinin en önemli amaç ve zorunluklarından biridir.

“Şimdi bir metre yanaşmaycan, bir metre de o yanaşmaycak iki metre kalır (iki evin) arada. (Birbirini gören karşılıklı) pencere Açılmaz. Birbirine bakman. Gu-nah. Bak benim bu evimin bacası bu yanda. Şu baca. Öte yanda adam bu yanna yaptırdı mı, bu yanna koydu mu ne olur? Birbirine bakan. Olmaz o! O da o yanna kor.” (K.K.3).

“Yok, evini komşunun şeyine (evine) itiştiremezsın. Çok yakın akraba olur-

san belki duvar duvara yapan da, mesela komşunun şeyinden ayrı yapmak lazım. Arada boşluk bırakacan. Onun üstünden karı kürür, su akar, bilmem ne eder, komşunun evine zarar verir, onun ki sana zarar verir. Arada bi boşluk bırakılır ki o kar, yağmur yağınca o aradan erir gider. İşte arsasına göre boşluk bırakılır. Beş metre, üç metre, on metre...(Komşunun evinin içini gören pencere) Açamazdık onu. O zaman eskiden daha tek katlıydı. Eskiden komşunun evi gozükecek diye tedbir alırlardı. Açmazlardı. Çünkü ailesi, çocuğu var. Şimdi eski komşular birbirini düşünürdü. Müslümanlıkta komşuya zulmetmek yasak. Hem gunah hem de yasak yani. Ben bi pencereyi korken bu komşunun havlısının gozükeceğı tarafa koymazdım. Koyulmazdı. Ondan sonra her ihtimala karşı açık çıkar, çıplak çıkar, kadın çıkar, misafiri gelir, o tarafı boşluk tarafa bırakırdık. O da öyle ederdi, öteki de öyle ederdi. O birbirini yani kollardı. Şimdi ben binaya başlıyorum, hangi tarafa istersem pencereyi bırakıyorum. Bana ne diyom. Şinci ben burdan pencereyi koyuyom, banga ne perdesini çeksın diyom.” (K.K.4).

“(İki evin arasında) boşluk gerekir tabi. Ayrı olucan, ayrı olur, evin arasında boşluk bırakılır. Üç metre, beş metre (saçak payı). Gari arsanın gelişine göre. Belki de on metre bırakılır, arsa.” (K.K.8).

Binanın cephesi ayarlanırken -kışların oldukça sert geçebildiğı bu coğrafyada- kış günden neşinden azami derecede yararlanabilecek şekilde konumlandırılması, arsa ve yol durumunun müsaade etmesi halinde kibleye bakması tercih edilir.

9. Yapı Gelenekleri ve Mimari İle İlgili İnanışlar

Başlı başına bir inceleme sahası olacak kadar geniş ve derin bir konu olan yapı gelenekleri ve ritüeller yüzlerce yıl boyunca ayakta kalmayı başararak günümüze ulaşan, soyutlamalarla dolu kültürel unsurlardır. Kaynağını Eski Türk inançları ile Anadolu'nun eski kültürlerinden aldığı- nı değerlendirdiğimiz bu gelenek, ritüel ve uygulamaları inşaat öncesi, inşaat sırasında ve inşaat sonrasında olmak üzere kabaca üçe ayırabiliriz.

Ihlara Beldesinde Perşembe ve Cuma, Uzunkaya'da ise Salı günü inşaatla başlanmayacağına dair bir inanış tespit edilmiştir. Ihlara Beldesi ve Uzunkaya Köyü'nde inşaatla bir dua ile başlanır. En yaygın geleneklerden birisi binanın temelleri yapılırken ya da kemerleri çatılırken bir kurban kesilmesi ve kan akıtılmasıdır. Bu kurban yapının ve inşaatla çalışan işçilerin kaza, bela görmemesi için kesilir, tehlikeler bu kurbanla uzaklaştırılır. Genellikle küçükbaş bir hayvan kurban edilir. Kurbanın eti ustalarca yenir, bazen komşulara da dağıtılır. Ihlara Beldesinde kurbanın kamburgasının, Selime Beldesinde ise başının duvar içerisine yerleştirildiğı tespit edilmiştir.

“Kurbanı yedi koşe kor, attıktan sonra keserik. Yedinci koşede. Birden temelde kestirmezdik. Bina yükselir, parancenin dengine gelir, şu parancenin (pencere) dengine gelir. Ondan sonra bi koşede keser, kanı koşeden aşağı akar. Taşın üstünde keser. Oraya kurbanı çıkarır bi koyunu, keserik, ondan sonra. Koyun keserik. Bazısı geçi keser. Yani bütçesine göre. Kurbanı yani adarlar, keserler.

Ustalar yir, ameleler yir, gendileri yir. Komşulara verirler..İçine korlardı şeyini. İçine, kemiğini. Duvarın içine. Kemiğini duvarın içine korlardı nazar değmesin diye. İğir kemiğini. Eğir kemiğini, eğir. Onu korlardı. Hayvanın kaburgası.” (K.K.3).

Ihlara Beldesi’nde Rumların binaların temellerine madeni para attıkları, bu paraların yıkılan bina temellerinden çıkartıldığı anlatılmıştır¹⁴. Yörede inşaatın bitiminde ustaların bahşiş istemesi ve evi yaptıran kişinin ustalara bir bahşiş vermesi yaygın bir gelenektir.

“(Bahşiş için) Ağanın önüne çekiç atardık, duşmanının ömrü bu kadar olsun derdik. Bizim günümüzde öyleydi. Duşmanının ömrü bu kadar olsun derdik, çekici atardık. Verirse verir, vermezse tamam yoh. Yani senin, sana, seni kötüleyeninin ömrü bu kadar kısa olsun dirlir. Evi bitirdikten sonra çekici getirir ağanın önüne atardık. Duşmanının ömrü bu kadar olsun derdik. Gayri isteğine gore, verir. Para virir. Bahşiş virise virir, virmezse yok. Veren de olur vermeyen de.” (K.K.8).

Binaların nazara korunması amacıyla kemerlerden birisine içi boşaltılmış olan bir yumurta ve bunun yanı sıra nazar boncuğu, nal, iğde çalısı, üzerlik asılır. Ihlara Beldesi’nde yeni inşa edilen bir eve Perşembe günü taşınmanın hayırlı olacağına dair bir inanış vardır. Evin eşiğine oturmak genellikle uğursuz sayılır. Eşiğe oturmağın günah olduğuna, eşiğe oturanlara cin veya şeytan musallat olacağına dair inanışlar tespit edilmiştir.

Sonuç

Türkiye’de yapı ustalarının ve yapı ustalığının tarihi henüz yazılmamıştır. Hatta bu işe henüz başlamadığımızı söylemek daha doğru olacaktır. Bu bildirinin amacı sınırlı bir coğrafyadaki ustaların mimarlığa dair bilgi ve birikimlerini kayda geçirmektir.

Ihlara Vadisi ve çevresindeki yerleşmeler tarihsel dokularını büyük ölçüde koruyarak günümüze gelebilmeyi başarmış olan, mimarlık kültürü açısından oldukça zengin bir karakter taşıyan yerleşmelerdir. Pitoresk görünümleri ile dikkat çeken geleneksel yapılar yöre halkının yaşayış tarzı, gelenek, inanç ve değerlerini en güzel şekilde ortaya koyan maddi kültür ürünleridir. Gerçekleştirilen saha çalışması bölgede büyük ölçüde taş dayalı bir mimarlık geleneğinin var olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte bu geleneğin modern yapı teknikleri ve malzemelerinin yaygınlaşması, göç olgusu ve sosyo-ekonomik değişim nedeniyle gün geçtikçe yıpranmakta, yok olmakta ve unutulmakta olduğu tespit edilmiştir.

Bölgede geçen yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan teknolojik ve sosyo-ekonomik gelişmeler yöreye özgü halk mimarisi geleneğinin büyük ölçüde değişime uğraması neticesini vermiştir. Bu bağlamda modern malzeme ve inşaat tekniklerinin talep görmesi ve yaygınlaşması taş işçiliğinin inkıza uğramasına neden olmuştur. Ancak bugün dahi inşa faaliyetleri büyük ölçüde yerel yapı ustaları eliyle gerçekleştirilmekte ve ustalık geleneği modern çağa ayak uydurarak

¹⁴ “Yalnız eski gâvurlar atarımışmış. Onu da eski binaları kazarken bulunurdu. Bulunurdu, ben para buldum diye sevinirlerdi. Şeye çoğu geçerdi çoğu geçmezdi, eskiden.” (K.K.3).

bir şekilde kendisini devam ettirmektedir. Geleneksel yapı ustalarının hızla kaybolmakta olan halk mimarisi geleneğinin anlaşılması ve kayıt altına alınması için önemli bir bilgi kaynağı olduğu aşikârdır.

Fotoğraf-1: Geleneksel doku-Belisırma Köyü
(H.K.B.B.M.)

Fotoğraf-2: Geleneksel konutlar-Uzunkaya Köyü
(H.K.B.B.M.)

Fotoğraf-3: Geleneksel konutlar-Selime Beldesi
(H.K.B.B.M.)

Fotoğraf-4: Geleneksel konut-Belisırma Köyü
(H.K.B.B.M.)

Fotoğraf-5: Kitabe-Ihlara Beldesi (H.K.B.B.M.)

Fotoğraf-6: Geleneksel yapı ustası - Uzunkaya Köyü (H.K.B.B.M.)

KAYNAK KİŞİ LİSTESİ:

- K.K.1: Mehmet Boz, 1950 Gaziemir Köyü doğumlu, Evli, 3 çocuk, İlkokul mezunu, Yapı ustası.
- K.K.2: Mehmet Kaya, 1928 Ihlara Beldesi doğumlu, Evli, 8 çocuk, Okur-yazar, Yapı ustası.
- K.K.3: Cevdet Kaya, 1943 doğumlu, Ihlara Beldesi doğumlu, Evli, 6 çocuk, Okur-yazar, Yapı ustası.
- K.K.4: Battal Görür, 1934 Belisırma Köyü doğumlu, Evli, 3 çocuk, 3 yıl okula gitmiş, Yapı ustası.
- K.K.5: Bayram Koç, 1961 Selime Beldesi doğumlu, Evli, 5 çocuk, İlkokul terk, Taş ustası.
- K.K.6: Necmettin Dursun Özcan, 1937 Selime Beldesi doğumlu, Evli, 4 çocuk, İlkokul mezunu, Taş ustası.
- K.K.7: Ayşe Özcan, 1943 Selime Beldesi doğumlu, Evli, 4 çocuk, Okur-yazar değil, Ev kadını.
- K.K.8: Hamza Avcı, 1938 Uzunkaya Köyü doğumlu, Evli, 4 sene okula gitmiş, Yapı ustası.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI-HALK KÜLTÜRÜ BİLGİ VE BELGE MERKEZİ:

- CD2011.0071, CD2011.0072, CD2011.0073, CD2011.0074, CD2011.0075, CD2011.0076, CD2011.0077.

KAYNAKÇA:

- Augustinos, Gerasimos (2011). **Küçük Asya Rumları - 19. Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Etnisite** (Çeviren:Devrim Avcı), İstanbul: Dipnot Yayınları.
- Baylak, Halil Mesut (2006). **Fiziki Coğrafya Açısından Melendiz Çayı Havzası'nın İncelenmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Bektaş, Cengiz (2001). **Halk Yapı Sanatı**, İstanbul:Literatür Yayıncılık.
- Binan, Muhittin (1961). **Tabii Taş Duvar**, İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Davulcu, Mahmut (2009). "Sakarya Yöresi Kırsal Yerleşmelerinde Konut Mimarisi ve Ustalık Geleneği Üzerine Bir İnceleme", **Kastamonu Eğitim Dergisi**, 17 (2), 687-706.
- Davulcu, Mahmut (2010a). "Kütahya Yöresi Halk Mimarisi Geleneği Üzerine Bir İnceleme", **Kütahya Halk Kültürü**, Kütahya: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Davulcu, Mahmut (2010b). "Çorum Yöresi Geleneksel Kırsal Yerleşmelerinde Halk Mimarisi Üzerine Bazı Notlar", **Çorum Halk Kültürü**, Ankara: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Davulcu, Mahmut (2010c). "Burdur Halk Mimarisi", **Geçmişten Geleceğe Burdur Halk Kültürü ve Turizm Sempozyumu**, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, 03-05 Haziran 2010.
- Davulcu, Mahmut (2011). "Genel Özellikleriyle Ahlat'ta Mimarlık Kültürü", **V. Halk Kültürü Araştırmaları Sempozyumu**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Antalya, 05-07 Nisan 2011.
- Davulcu, Mahmut (2013). "Makedonya Yörüklerinde Halk Mimarisi Geleneği Üzerine Bir İnceleme-A Study On the Tradition of Folk Architecture in the Yuruks of Macedonia", **Turkish Studies**, 8 (9), 1019-1044.
- Davulcu, Mahmut (2014a). "Mustafapaşa (Sinassos) Kasabası Konut Kültürünün Halkbilimsel Açısından İncelenmesi", **Bilim ve Kültür - Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi**, 02 (05), 46-73.

- Davulcu, Mahmut (2014b). “Polatlı Yöresi Geleneksel Kırsal Yerleşmelerinde Ekmek Yapımı İle İlgili Yapı, Mekan ve Mimari Ögeler”, **Ekmek Kitabı**, (Editör:Emine Gürsoy Naskalı), İstanbul: Kitabevi Yayınları, 5-47.
- Davulcu, Mahmut (2015a). “Ormana Yöresi Geleneksel Konut Mimarisi ve Yapıcılık Geleneği”, **Sanat ve Dil Araştırmaları Enstitüsü Kalemışi Geleneksel Türk Sanatları Dergisi**, 3 (5), 47-96.
- Davulcu, Mahmut (2015b). “Ahlat Yöresi Taş Ustalığı Geleneğinin Somut Olmayan Kültürel Miras Açısından Önemi ve Yapı Ustası Tahsin Kalender”, **AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, 4(7), 48-80.
- Davulcu, Mahmut (2016a). “Polatlı Yöresinde Halk Mimarisi Geleneği ve Yapı Sözlüğü”, **IV. Uluslararası Halk Kültürü Sempozyumu**, Hacettepe Üniversitesi ve Kazan Belediyesi, Ankara, 29 Eylül-01 Ekim 2016.
- Davulcu, Mahmut (2016b). “Bartın Yöresi Kırsal Yerleşmelerinde Aile Yapısı ve Yaşam Kültürünün Halk Mimarisine Etkisi”, **TÜRKÜ Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**, 4 (8), 93-144.
- Davulcu, M. (2017). “Türkiye’de Taş İşçiliğı Ve Taş Ustalığı Geleneği: Ahlat Yöresi Örneğı”, **Kùltürümüzde Taş**, (Haz.:Emine Gürsoy Naskalı-Murat Koçak), İstanbul: Dergah Yayınevi, 409-462.
- Demirbaş, Hacı Murat (2012). **Aksaray İli Güzelyurt (Gelveri) İlçesi’nin Sosyo-Kùltürel ve Ekonomik Yapısı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde: Niğde Üniversitesi.
- Denel, Serim (1977). “Halk Mimarisi Üzerinde Gözlem ve İncelemelerde İzlenebilecek Yöntem ve Yakından İlgili Diğer Dallar İle Olan Bağıntısı Üzerinde Görüşler”, **Türkiye’de Toplumsal Bilim Araştırmalarında Yaklaşımlar ve Yöntemler**, Ankara: ODTU THBT Yayınları.
- Doğan, Uğur (2017). “Jeoarkeoloji: Aşıklı Höyük Örneğı”, **Jeomorfoloji Derneğı Bùlteni**, 1, 8-18.
- Erençin, A. (1979). **Kapadokya Yerel Konutlarında Turizme Yönelik Yenileşme Çalışmalarına Bir Yaklaşım Örneği: Avcılar Köyü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Eriç, M. (1979). “Geleneksel Türk Mimarisinde Malzeme Seçim ve Kullanımı”, **Yapı**, 03, 42-45.
- Esin, U., (1996). “On Bin Yıl Öncesinde Aşıklı: İç Anadolu’da Bir Yerleşim Modeli”, **Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme** (Yay.: Yıldız Sey), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 31-42.
- Falay, Burak (2010). **Aksaray İli Gülağaç İlçesi Demirci Kasabası’nda Sosyal ve Sosyo-Ekonomik Yapıların Yerel Mimariye Etkileri ve Bölgedeki Arkeolojik Verilerle Birlikte Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Kalas, G. Veronica (2000). **Rock-Cut Architecture from the Peristrema Valley: Society and Settlement in Byzantine Cappadocia**, New York University, Institute of Fine Arts, Ph.D. in Art History and Archaeology.
- Korat, G. (2003). **Taş Kapıdan Taçkapiya Kapadokya**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oğuz, Burhan (2001). **Türkiye Halkının Kültür Kökenleri. İnşa, Isıtma ve Aydınlatma Teknikleri**, İstanbul: Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları.
- Ögel, Semra (1977). “Halk Mimarisi, Bazı Özellikleri ve Sorunları”, **Türkiye’de Toplumsal Bilim Araştırmalarında Yaklaşımlar ve Yöntemler**, Ankara: ODTU THBT Yayınları.
- Ötüken, Yıldız (1990). **İhlara Vadisi**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özata, Şerife (2015). **Kapadokya Bölgesi Kaya Oyma Yapı Sorunları ve Çözüm Önerileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.

- Özcan Abdik, Neslihan (2013). **Kapadokya Yöresindeki Yerleşim Alanlarının Mimari Nitelikleri Bağlamında İrdelenmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- Özgüç, Nazmiye-Tümertekin, E. (2006). **Beşeri Coğrafya: İnsan, Kültür, Mekân**, İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Öztürk, Fatma Gül (2009). **Kapadokya’da Düünden Bugüne Kaya Oymacılığı**, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Tarihi Yayınları.
- Rapoport, A. (1969). **House Form and Culture**, London: Prentice-Hall International.
- Saatçi, Suphi (1997). “*Halk Mimarisinin Halk Bilimi Açısından Değerlendirilmesi*”, **V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sezgin, Haluk (1984). “*Vernaküler Mimari ve Günümüz Koşullarındaki Durumu*”, **Mimarlık**, 3-4, 44-47.
- Soykan, A.Nazlı (2012). **Aksaray, Belisırma Köyü, Karagedik Kilise**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Sönmez, Neslihan (1997). **Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.
- Sözen, Metin (Ed.) (1998). **Kapadokya**, İstanbul: Ayhan Şahenk Vakfı Yayınları.
- Stea, D.-M. Turan (1993). **Placemaking: Production of Built Environment in Two Cultures**, Suffolk: Avebury.
- Şenyurt, Oya (2009). “Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Başkentinde Taşçı Örgütlenmesi”, **METU JFA**, 2 (6), 103-122.
- Tanyeli, Uğur (1996). “Anadolu’da Bizans, Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Dönemlerinde Yerleşme ve Barınma Düzeni”, **Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme**, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Tayla, Hüsrev (2007). **Geleneksel Türk Mimarisinde Yapı Sistem ve Elemanları**, Cilt III, İstanbul: Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı Yayınları.
- Tolun Denker, Bedriye (1997). **Yerleşme Coğrafyası-Kır Yerleşmeleri**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları.
- Tunçdilek, N. (1967). **Türkiye İskân Coğrafyası**, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tunçdilek, N. (1971). “*Kır Yerleşmeleri: Köy-Altı Şekilleri*”, **Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar**, (Ed: E. Tümertekin, F. Mansur, P. Benedicht), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, s.17-54.
- Ulusoy Binan, D., (1994). **Güzelyurt Örneğinde, Kapadokya Bölgesi Yiğma Taş Konut Mimarisinin Korunması İçin Bir Yöntem Araştırması**, Yayınlanmamış Doktora Tezi İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Varnacı Uzun, Funda (2012). **İhlara Vadisi Kültürel Peyzaj Alanında Sürdürülebilir Turizm**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Zorlu, Kuttusi (2014). **Aksaray-İhlara Vadisi’nde Ekoturizm**, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.